

Contribuții la cunoașterea tehnicilor pastorale utilizate în satele Transilvaniei de Nord între anii 1900 și 1962

Ioan Augustin Goia

Cunoștințele tehnice țărănești din domeniul pastoral au fost dobândite prin observarea seculară a comportamentului animal într-un mediu geografic cu particularități anume, restrâns ca suprafață și cunoscut în detaliu în cazul **sistemului local-agricol de creștere a oilor**, sistem caracteristic celor 86 de sate din nordul Transilvaniei, cercetate de autor între anii 1979-1997 (sate încadrabile în zonele etnografice Meseș, Dealurile Clujului, Lăpuș, Chioar și Sălaj). Anul 1900 corespunde unei perioade din istoria creșterii oilor cunoscute în detaliu de către cei mai în vârstă dintre informatorii noștri, grație cunoștințelor transmise în cadrul familial, iar anul 1962 constituie limita finală a perioadei investigate, nu pentru că utilizarea cunoștințelor tehnice prezentate aici ar fi încetat după această dată, ci pentru că atunci s-a încheiat oficial colectivizarea agriculturii, proces care a afectat radical în zonă creșterea oilor în sistem tradițional.

Subliniem faptul că prezentul material se referă exclusiv la tehnici utilizate în creșterea oilor **în sistem local-agricol** și precizăm că din întregul repertoriului tehnic vom separa aici doar cunoștințele tehnice referitoare la pășunat și cele referitoare la selecția animalelor.

a) *Tehnici de pășunare a oilor*

Pășunatul oilor devenea exclusiv în zonă vara și toamna, între momentul măsurării laptelui și cel al dizolvării turmei și era practicat, alături de hrănirea la adăposturi, în perioada de primăvară și - sporadic - în perioada de iarnă.

Particularitățile comportamentului gregar ovin au impus *păcurarilor* (termenul zonal care desemnează paznicii oilor) un anumit mod de a manevra și de a controla turma. Turma de oi are tendința de a înainta continuu, în ritm alert, urmând o oaie mai energică, indiferent dacă pășunea este bogată sau săracă în iarbă. Din acest motiv, unul dintre păcurari trebuia, obligatoriu, să preceadă permanent turma, dictându-i ritmul de înaintare, pe când celălalt, rămas în spate, controla dispersarea ei. Păcurarul din fața turmei obliga oile - prin simpla sa prezență - să se răsfire, formând o *coardă*, un front de păscut larg (*“Trebe să margă oile în coardă, așe, ala-i păcurar cumsecade”*¹).

Pășunând în coardă, oile “...nu bătucesc imașu’, nu-l fac tăt carări”, ci cruțau pășunea. Ritmul lent de înaintare era avantajos, susțin păcurarii, chiar atunci când “*nu este mâncare multă*”, deoarece oile nu oboseau alergând și dădeau lapte mai mult decât dacă ar fi fost lăsate în voie.

Păcurarul din față trebuia să înainteze întorcându-se des spre turmă, atent la oi, la terenul de pășunat și - în apropierea culmilor - la posibila apariție bruscă, de după deal, a altei turme, care amestecându-se cu a lui ar fi creat mari probleme, mai ales primăvara, când se amestecau mieii (pericolul persista și imediat după măsuriiș, când oile, căutându-și mieii, aleargau spre alte turme). În ciuda aparențelor, turma de oi este greu de păzit, permițându-i foarte rar păcurarului un moment de odihnă: “*Trebe pticioare bune la oi, să stai în pticioare lângă oaie. La oaie nu poți să te pui jos și cu capu’ la pământ. La oaie trebe să fii tăt înainte și cu fața câtă ea: ba cee beteagă-i o’ nu, o’ cee paște, o’ cee nu, o’ cum îi treaba. Nu că ești la oi ... de numa’! Oaia trebe tăt su’ ochiu’ tău să fie! Ba o hiară, ba cine știe ce ... Îi greu a fi păcurar bun la oi, asta-i de știut!*”².

Fără excepție, păcurarii menționează rolul important pe care îl aveau clopotele în menținerea coeziunii turmei în cursul pășunatului. Oile răzlețite - în special în cursul pășunatului prin tufe sau prin pădure - găseau singure turma, după sunetul clopotelor sau, dacă erau purtătoare de clopote, puteau fi ușor găsite când se rătăceau: “*Oile trag dup-olaltă* (când au clopote n.n.), *aud clopotele și să duc una după alta*”³. Clopotele stimulau păscutul, susțin păcurarii, oile “...*stau mai bine, să așază la păscut*” când erau clopote în turmă, iar vara, când era cald, oile din turma cu clopote pășteau mai răsfirate, nu se adunau grămadă, încetând păscutul. Numărul de clopote trebuia însă limitat, prea multe clopote provocau agitație în turmă, oile tindeau să înainteze repede, nu aveau răbdare să pască, chiar dacă pășunea era bogată în iarbă: “*Dacă-s pre multe clopote nu stau oile bine, nu șed. Tăt freacă, tăt fug. Când îs clopote puține, șed mai bine oile*”⁴.

În turmele mici (200 de oi) era nevoie doar de 15-20 de clopote, iar în turmele mari, de 300-350 de oi, erau suficiente 25-30 de clopote. Unii păcurari puneau mai multe clopote, dar din cele mici. Această ultimă practică era avantajoasă doar pentru perioadele foarte călduroase, când clopotele multe stimulau dispersarea benefică a turmei, fiind contra-productivă în rest, deoarece clopotele prea multe divizau turma în multe grupuri, fapt periculos în special în zonele cu viroage, tufișuri, sau în pădure: oile “*să ieu*” după clopote și turma nu mai putea fi controlată, mai ales pe furtună sau ploaie.

Păcurarii susțin că oaia rătăcită își recunoștea turma după clopote, pentru că fiecare

turnă avea un sunet al său: “*O oaie când să pierde stă și ascultă. Unde aude clopotu’ turmii, în partea cee să duce*”⁵.

Indiferent de mărime, clopotul deranja oaia purtătoare în cursul păscutului (“...*n-are spor la păscut, îi bate fâlcile*”) și o slăbea. De aceea, clopotele nu se puneau - de regulă - oilor cu lapte, pentru că le-ar fi scăzut laptele, cu excepția oilor *buiecte*, care creau păcurarilor probleme la muls. Acestea primeau un clopot mic, menit să le potolească și să avertizeze păcurarii când le venea rândul la strungă, pentru a nu răsturna găleata cu lapte prin salturi neprevăzute: “*Auzi, mă, vine cee cu clopoșălu’, vezi că sare*”⁶. Chiar și în asemenea cazuri, proprietarii oii reproșau faptul păcurarului, știind că sunt păgubiți: “*De ce-ai pus clopot pă oaia me cu lapte? O starpă n-ai aflat în turmă?*”⁷.

Clopotele se puneau, în general, pe oile sterpe și foarte rar pe berbeci maturi, pentru că aceștia se băteau între ei și le distrugau. Nici oaia stearpă nu purta clopotul întregul sezon, pentru că ar fi slăbit prea mult, ci doar o perioadă, fiind apoi înlocuită cu o alta. Când o oaie *buiacă* prelua conducerea turmei, impunându-i un ritm prea alert, i se puneau un clopot mare și ea renunța curând la conducerea turmei (conducerea turmei de către un berbec ni s-a semnalat foarte rar în zonă).

Dacă oaia conducătoare se dovedea cuminte, echilibrată, păcurarul îi puneau un clopot foarte ușor, cu “*glas*” deosebit de al celorlalte, pentru a putea localiza grosul turmei în momentele în care el, accidental, rămânea prea în spate și pierdea contactul cu turma.

Clopotul constituia o pavăză pentru oaia care îl purta pentru că - observă păcurarii - “... *pă oaia cu clopot n-o duce lupu’ niciodată*”⁸. În timpul nopții, clopotele semnalizau păcurarului agitația oilor în caz de atac, trezindu-l la timp.

Clopotele erau proprietatea păcurarilor și erau cumpărate în zonă la târgurile din Buciumi, Hida, Gârbou, Jibou, Tg. Lăpuș, unde erau aduse de meșterii din Cheud (Sălaj) sau Moldovenești (Turda).

În Lăpuș clopotele erau clasificate după mărime, păstrându-se în terminologie amintirea pieselor de la începutul secolului, când erau identificate în funcție de preț: cele mai mari erau *clopotele de o coronă*, urmate de *trongi de cincisprezece* (mai mici), de *clopoșă de zece* și *clopoșă de cinci* (cel mai mic). Bot Victor (n.1919, Baba) își amintește de *dubele* mari, din tablă *alămită*, de *clopotele de tri corone*, ceva mai mici, dar cu sunet gros, de *troscote* (mai mici, “*cu glas mai subțire*”) și de cele *de tri pițule* (cele mai mici). Clopotele mari erau confecționate din tablă, iar cele mici - din bronz turnat. Același informator menționează mândria cu care un păcurar bătrân, “*badea Mitru*”, își prezenta clopotele,

cumpărate *pă glasuri* și păstrate iarna pe o rudă, deasupra vetrei, cu curelele de piele bine unse. Cei din familia păcurarului povesteau că - în mod aproape ritual - păcurarul mișca ruda la câteva zile o dată, pe parcursul întregii ierni, să “*asculte glasurile*”. Unii păcurari subțiau cu cutea pereții unor clopote, pentru a obține “*glasuri*” cât mai variate.

Muzica de fluier influența și ea comportamentul turmei în cursul pășunatului, susțin păcurarii. În zonele deschise, cu pășune bună, păcurarul se așeza și cânta din fluier, liniștind turma: “*Să așeza oile bine la păscut și numa’ pă lângă el umbla*”⁹ sau “*Dacă-s coardă, așe, și te-apuci ca să zăci cu fluieru’ cum trebe de zâs, horea uăilor, că și-o pierdut uăile, numa’ odată gândești că stăționează și bat pă loc, așe, gândești că odată să liniștesc, gândești că odată pasc, gândești că așe rump (iarba) de cu drag*”¹⁰. Faptul a fost remarcat și de călătorul francez Pouqueville, care, la 1820, referindu-se la aromâni, scria: “... *pare că se așază oarecari raporturi între sunetul fluierului și turmele lor*”¹¹.

Din cauza clopotelor și răsfirării turmei, păcurarii aveau deseori dificultăți de comunicare verbală în cursul pășunatului, fiind nevoiți să apeleze la semne. După un șuierat de avertizare, păcurarul indica, prin mișcări de braț dinainte convenite, direcția viitoare de mișcare a turmei: înaintare, întoarcere, mișcare laterală, ocolire, urcare, coborâre, strângerea și staționarea turmei. Când distanța era mai mare (între două turme, de exemplu), brațul de semnalizare ținea pălăria, pentru a spori vizibilitatea.

Îndemnul utilizat în zonă pentru pornirea turmei era “*hai oică, haida*” (Lăpuș) sau “*hai oaie, hai*” (Meseș), îndemnul de mânat - “*oaie ne*” (Lăpuș) sau “*ne, oaie, ne*” (Dealurile Clujului, Meseș), îndemnul de oprit - “*ho, oaie, ho*” (peste tot), îndemnul de întors - “*ne-napoi*” (Dealurile Clujului), “*napoi, napoi*” (Meseș), “*nea oaie napoi*” (Lăpuș).

Pentru alesul oilor cu lapte în strungă și pentru dirijarea lor spre *mulgari* se folosea îndemnul “*brr ales, brr ales*”, urmat de “*brr la strungă*” în zona Meseș. În Dealurile Clujului îndemnul echivalent era “*prrr ales*” pentru oi și “*tîrj ales*” pentru capre, urmat de “*prrr la strungă*”, în Lăpuș - “*bâr la strungă*” ori “*prrr la strungă*” ori “*caț ales*” ori “*hârți la strungă*”, iar în Chioar - “*dă-i la strungă*” sau “*te la strungă*”.

Terenurile de pășunat comune (îmașuri sau pășuni-pajiști) nu se împărțeau între turmele satului, fiecare turmă având dreptul să pască oriunde, prestigiul păcurarului fiind cu atât mai mare cu cât știa alege acele locuri de pășunat care făceau să crească producția de lapte. Se considera totuși că împrejurimile staulului propriu aparțin turmei respective și singurele certuri - foarte rare și ele - semnalate între păcurarii diverselor turme erau legate de pătrunderea unei alte turme în arealul considerat propriu: “*Mă, ce-ți trebe să te bagi pă mine,*

aice, nu-i larg imașu'?”¹². În acest spațiu apropiat, păcurarii mai cruțau pășunea pentru păscutul de seară, ceea ce tenta păcurarii altor turme. Menajarea pășunii, în întregul ei, era însă o practică generală, păcurarii străduindu-se (pentru a lăsa timp vegetației să se refacă) să nu revină cu păscutul pe același loc mai repede de două-trei zile, chiar o săptămână dacă terenul de pășunat era suficient de întins.

În cursul pășunatului pe imaș sau pe pășune-pajiște turma trebuia adăpată obligatoriu de două ori pe zi (înainte de amiază și după amiază), chiar de trei ori când era foarte cald, iar în cursul pășunatului la ghindă sau la jir-de trei-patru ori pe zi. Cantitatea de lapte mulsă de la oi depindea și de efectuarea adăpatului “*la timp*” și îndeajuns.

Oile erau adăpate doar în ape curgătoare (cel mai adesea pâraie, în zona cercetată) nu în băltoace și beau apă “*în trecere*”, cât aveau nevoie. Păcurarul trebuia să meargă și aici în fruntea turmei, pentru a opri oaia conducătoare, deoarece dacă aceasta nu bea apă, ci sarea peste pârâu, toată turma o urma, chiar dacă era însetată. De aceea, în apropierea pârâului păcurarul încetinea treptat ritmul înaintării, trecea pârâul și se oprea, determinând oile să se răsfîre pe firul apei, adăpându-se.

Pășunatul de primăvară avea rigurile sale. Oaia abia ieșită din iarnă “... *n-are pas, îi slăbucă*”¹³ și turma trebuia purtată la început încet, cu opriri, pe locurile situate “*la fețe*” (spre sud), zbicite, pentru că oile înglodate oboseau, pășteau puțin și nu aveau lapte pentru miei. Unii dintre aceștia erau atât de mici în această perioadă, încât păcurarii îi luau periodic în brațe și erau atenți să nu rămână în urma turmei. În prima săptămână a păscutului de primăvară turma se întorcea în sat pe la orele 15 și abia mai apoi, când oile erau antrenate, se întorcea pe la orele 17.

Imașul cruțat până la închiderea țarinii era “*stătut*” în momentul primei intrări a turmelor pe el și trebuia să fie pășunat treptat, pentru a nu se distruge vegetația prin călcare inutilă. Cruțarea nu trebuia să fie însă excesivă, pentru că iarba îmbătrânește și oile nu o consumau. De aceea, erau pășunate întâi zonele cu *fâșcă*, iarba ce îmbătrânește repede, și abia apoi celelalte.

Deoarece primăvara oile primeau mâncare în gospodărie dimineața, păcurarii le lăsau să se culce la puțin timp după ieșirea la păscut, iar apoi le adăpau, pentru că altfel mereu “*umblau după apă*” mereu și oboseau.

Zonele joase fiind încă umede, pășunatul de primăvară se desfășura “*cam pă sus*”, pe dealuri, “... *unde țăpiné pământu' mai rapide și să făcă iarba, pă rături, pă la tufe*”¹⁴.

În cursul pășunatului de vară păcurarul trebuia să fie atent “... *să nu mâne oaia cu*

fața-n soare", ci oile să fie astfel conduse, încât să pască cât mai mult în umbra proprie. Până la orele 10 soarele nu constituia o problemă și îndrumai turma contra lui, pentru a o putea întoarce apoi, îndreptând-o, păscând, către staul: "*Când te-ai înturnat de-amiază la staur, să-ți vie oaia în umbra (e)i cu capu*"¹⁵.

Când soarele era foarte puternic, oile tindeau să "*steie gușucă*"¹⁶, adică să se îngrămădească laolaltă, fără să pască, situație pe care păcurarul o evita obligându-le să pască în coardă și folosind, temporar, mai multe clopote. În zilele cu arșiță se pășunau zonele din preajma surselor de apă și cele de la poala pădurilor sau terenurile cu tufişuri.

Conform experienței păcurarilor, din mai până la începutul lui august "... *oaia traje tăt la deal*", tinzând să pască acolo, pentru că găsea iarbă bună, iar după 1 august "*traje tăt la vale*", pentru că iarba de pe dealuri începea să se usuce. În vale era însă "*iarbă re, otrăvicioasă, otădituri*"¹⁷ și oile trebuiau oprite să pască acolo. Tendința oilor de a căuta văile în al doilea interval al verii era combătută ideal prin pășunarea lor pe miriști, pentru că "*Dacă paște pă miriștini, oaia lâpă tătă răuătatea din ea, să curățește de toate bolile*"¹⁸. Se pășunau însă doar miriștile de deal ("*... tăt la deal, nu pă băltării*"¹⁹), regula urmată de păcurarii zonei fiind astfel formulată în Răstolțu Mare: "*De la umplutu' lunii lu' mai până la umplutu' lunii lu' octomvrie să dă oile la deal. De la umplutu' lunii lu' octomvrie oile umblă pă tăt hotaru', dac-o brumat*"²⁰.

Furtunile - problemă dificilă a pășunatului de vară - erau anticipate de păcurari prin observarea comportamentului oilor: "*Când să strângé oile grămadă și să culca pă pământ, așe, api viné ploaie*"²¹ sau "*Când șidé oile bine și era numa'on pic cald, la două-tri zile ploié. Când nu șidé, și tăt umbla și era cald - finé vreme faină și nu ploié câte două-tri săptămâni*"²². Sau: "*Oaia s-așază. O împingi cu mâna și nu s-ar duce, mai ales când îi cald... ș-api să pregătește de ploaie. Cu tri-patru ceasuri înainte (de ploaie) numa' le vezi că să lipăsc pământului, pă pășune*"²³.

În preajma furtunii, oile erau îndreptate spre marginea pădurii, unii adăpostindu-le "*su' lemne mari*", fără să fi avut vreodată oi trăznite, alții - mai numeroși - preferând tufişurile: "*Când vidém că vine-o vreme gre, m-aproptiém de o pădure, da' nu pădure mare, că pică crengi și le omoară. La niște tufe, unde să nu le bată vântu' tare*"²⁴. Văile erau evitate în asemenea momente, de teama unei *ruperi de nori*: "*Pă vreme gre le-ai abătut la deal, la pădure, nu te-ai tras la păraie, că tăte le-o mânat*"²⁵. Turma trebuia să rămână întotdeauna pe malul dinspre staul al pârlului, pentru cazul în care ploaia dura și apele nu scădeau rapid.

După ploaie se pășuna "... *la deal cu țelini*", la pădure, la tufe, unde oaia "... *mâncă*

de sus, nu din mol”, pentru că pe imaș “... iarba îi scurtuță, sare colb la ploaie pă e, o molește și nu o mîncă”²⁶. Ori: “Dacă ploaie, mâni turma tăt la vîrvu’ dealului, unde nu stă apa. Unde-i apă nu stau să mînce. Și pă unde-i mai tufos, mai mîncă și frunze”²⁷. În plus, după ploaie, turma mînată imediat în imaș “... îl spărjé degeaba”, distrugând vegetația cu copitele.

Când bătea vînt rece, oile nu se scoteau la deal, în loc deschis, pentru că turma pierdea imediat în jur de zece litri de lapte la un muls, ci “... le abați la niște tufe, la pădure, la groapă”. Dacă vîntul surprindea totuși turma în loc deschis, oile trebuiau întoarse cu fața la vînt, să nu răcească la uger²⁸.

Momentul brumatului era foarte important pentru pășunatul de toamnă, pentru că abia după primele brume putea fi pășunat de către oi întreg hotarul, fără restricții. După brumat, oile puteau paște și peste *luhără* (trifoi), care înainte de acest moment provoca moartea oilor sau peste terenurile cu otavă sau peste mălăinile cu vițe de *mazăre* (fasole), care erau considerate *otrăvicioase* în timpul verii. Bruma distrugea și gâlbeaza, zonele umede putînd fi păscute fără pericol după îngheț. Înainte de brumat, păcurarii evitau zonele amintite, în ciuda faptului că “la deal” iarba se usca deja: “La iștia păcurari le-am spus la tăți: măi prunci, oile, toamna, să nu le băgați pîn otăvi. Numa’ acolo, pă deal, unde-i iarba bătrîna, să mînce uscat și frunză. Frunza-i ce mai bună-n lume! Când le-ai scos dimineața din staur, dragu’ bădiucului, mînați-le la frunză, să mînce dimineața o mîncare de frunză, și după aceea - pă rături! Desară, când vii la staur, dă-le o mîncare de frunză, pă la tufe, c-așe mîncă, ca caprele! Să satură și țâne saț! De otavă, dimineața, numa’ să cufure și răiesc, să mălcezăsc, nu-i bună”²⁹. În cantități mari, otava nu face bine oilor nici uscată, susține același păcurar: “Principalu’ la oaie-n vac, să știți, (este) mîncarea aspră. I (Ei) nu-i trebe mîncare moale! Și dacă-i mare iarba, groasă, să zdronțăiască-n gură, acee-i sănătate”.

Deoarece păscutul pe brumă era nociv, păcurarii fie nu scoteau turma pînă la topirea brumei (“Nu le țâpi pînă nu să ie on pic bruma”³⁰), fie o conduceau “... la loc sus, la pădure, la frunză, la ghindă, la jir, la cimbru, păiuș”³¹. În special scuturătura de ovăz, crescută deja de o palmă, trebuia evitată, fiind deosebit de nocivă. În pădure, dimineața, frunzele de zmeur, de mur și screada nu erau brumate, putînd fi păscute de oi pînă la topirea brumei pe pășune.

Fefe de deal, pe care bruma nu se forma întotdeauna, iar când se forma se topea mai repede, constituiau zonele preferate de păcurari în această perioadă: “Când brumă le țâpam (le dădeam drumul) pă o feție, unde nu era brumă”³² sau “Pă brumă le țâpam tăt la deal, în fața soarelui, unde nu stă bruma”³³.

Scoaterea oilor la jir și la ghindă - componentă importantă a pășunatului de toamnă - se permitea în zonă după Ziua Crucii. În această perioadă oile se îngrășau, se “*tomneau*”, făcând rezerve de grăsime pentru iarnă.

Căderea primei zăpezi - care echivala cu încheierea sezonului pastoral - era prevestită de comportamentul turmei: “*Când oile șed mai bine, rod mai bine, mănca mai bine și ar tăt mânca, api vine neaua*”³⁴ sau “*Când bagi oile-n staur, sara, și tăte de-a una să scutură, așe, vine omătu*”³⁵.

În cursul iernatului la adăposturi se practica în zona cercetată, sporadic, și pășunatul de iarnă în pădure, “*la muguri, la tufe*”, “*la breabăn*”, “*la screadă*”. Acest pășunat avea caracter individual - turma obștească fiind refăcută doar în caz excepțional în acest scop - și era practicat în special în cazul iernării în hotar, în apropierea pădurii. Se pășuna iarna, cu un oarecare succes - în cazul lipsei acute de furaje - chiar și atunci când zăpada ajungea oilor la genunchi, acestea scormonind-o cu copitele. De obicei însă, oile erau scoase la pădure doar când zăpada avea cam o palmă înălțime și pășunatul era atât de eficient încât animalele mai primeau furaj la adăposturi doar dimineața și seara.

Caprele erau scoase la păscut întreaga iarnă, unite într-o turmă care revenea în fiecare seară acasă, unde primeau, în completare, foarte puțin furaj.

b) *Tehnici de selecție a animalelor*

Criteriile de selecție a oilor. Toți informatorii consultați susțin că până în perioada interbelică țărani creșteau în zonă doar oi țurcane (pe care le numesc *ungurene* sau “*de pă Ardel*” sau “*de-aste, de-ale noastre, cu lână lungă*”), oile țigăi apărând în turmele lor, sporadic, abia după primul război mondial. *Bercile* (oile merinos) au fost aduse în zonă de marii proprietari (ulterior de C.A.P.-uri) și au fost respinse de localnici, pentru care laptele de oaie și gunoiul (merinosul nu rezista la înnoptare în aer liber și dădea lapte puțin) erau mai importante decât calitatea lânii. Încercarea autorităților, după colectivizare, de a introduce cu forța berbeci merinos și de rasă țigaie a produs mulți metiși (*corciuri*), afectându-se astfel, pe alocuri, caracteristicile tradiționale ale rasei țurcane (informatorii folosesc în prezent și termenul *țurcane*, foarte probabil sub influența terminologiei impuse de C.A.P.-uri). În deceniile opt-nouă s-a revenit însă asupra măsurii, fiind aduși în zonă, de către stat, berbeci țurcani, selectați în scopul ameliorării rasei țurcane locale. Proprietarilor de oi din Lăpuș li se furnizau gratuit asemenea berbeci, de la crescătoria din Lăpușul Românesc, asociații trebuind doar să îi întrețină în perioada montatului, până în ianuarie. Nu este exclus ca această

inițiativă să fi vizat îmbunătățirea “*țurcanei de Lăpuș*”, pe care sătenii vecini zonei o desconsiderau, din cauza lânii sale rare.

Înainte de reglementarea oficială a montatului, țăranii foloseau berbeci din prăsila proprie, fără a se teme de consangvinitate, deoarece marile târguri de oi ținute în zonă facilitau un schimb permanent de animale.

Berbecii de sămânță erau aleși de asociații din turmă dintre acei miei ai *oilor bune* care atingeau în preajma măsuriișului cca. 20 de kg., dovadă că mamele lor erau “*bune de lapte*” iar ei erau sănătoși: “*Îi ținé omu' de la oaia care era mai bună de lapte, mai mare, care era aleasă*”³⁶.

Calitatea berbecilor - susțineau informatorii - influența, la rândul ei, calitatea produșilor: “*Berbecele face mielu' de soi. Sămână mielu' mai mult tăt după berbece. Berbecele trebe să fie mare capu' trebe să fie îmbrăcat* (lânos n.n.), *pticioarele de la corlețe* (genunchi) *în sus să nu fie pe dinlontru* (spre interiorul coapselor) *goale, să fie îmbrăcate în lână, dacă-i gol nu-i treabă*”³⁷.

Se considera, în general, că berbecele poate să monteze la vârsta de doi ani, dar unii îl introduceau în turmă și la un an și șapte luni, menținându-l activ nu mai mult de patru-cinci ani, la vârsta de șase-șapte ani berbecele fiind socotit deja prea bătrân pentru montă. Numărul de berbeci dintr-o turmă varia, în unele sate socotindu-se necesar un berbec la 25 de oi, în altele - un berbec la 50 de oi, iar în altele - un număr intermediar. Țapului îi reveneau, de regulă, mai multe femele, în jur de 50.

În perioada interbelică, țurcanele crescute în zonă erau albe sau negre, puține fiind *săine* (gri-albăstrui). Utilizarea lânii negre în gospodărie (pentru țeale, pentru sumane) menținuse ridicat numărul oilor negre, dar după război - când consumul casnic de lână a început să scadă - lâna cerută prioritar pe piață era cea albă, care se putea vopsi, ceea ce a condus la micșorarea numărului de oi negre.

Se considera că lâna oilor negre este mai aspră, motiv pentru care se și *rodea* (tocea) mai repede, fapt remarcat de purtătorii de sumane negre de pe Valea Barcăului³⁸. Pe de altă parte, oile negre erau socotite mai productive și mai rezistente decât cele albe: “*Negrele-s mai trainice și mai bune de lapte*”³⁹.

Oaia complet albă era numită în zonă fie *bălaie* fie *bălă*, *bălucă*, iar oaia complet neagră - *neagră* sau *mură*. Oaia albă era numită *oachișă* dacă avea ochii înconjurați cu negru, *pistruie* dacă avea fața stropită cu negru sau cu galben, *bruză* dacă avea puncte negre în jurul gurii, *varoșă* dacă avea obrajii galbeni și *bucălaie* dacă avea capul negru.

Oaia neagră, cu cap alb - eventual cu picioare albe sau cu coadă albă - era numită *brează*, iar când albul era mai extins - *sarcă*.

Oaia cu pete diverse (negre, galbene, roșcate) era numită *tărcată*, *pestriță*, *pântănoagă* sau *cacioră*.

Cele mai apreciate oi, ca frumusețe, erau socotite în zonă cele *breze* și cele *oachișe*, fapt ce explică de ce aceste două adjective au devenit calificative flatante și pentru oameni, cu sensul de “aparte, ieșit din comun, deosebit de arătos”.

Prezența, absența și forma coarnelor distingeau, de asemenea, oile între ele. Oaia cu coarne era numită în zonă *coarneșă* (Chioar), *cornea* (Dealurile Clujului), *cornută* (Lăpuș), *coarnă* sau *corniță* (Meseș), *cornișe* (Sub-Meseș), iar cea fără coarne - în întreaga zonă - *sută*. Dacă oaia avea un corn rupt era numită *cioancă* sau *ciungară*, dacă avea coarnele curbate pe spate era numită *coarnă-sanie*, *săniușă* sau *hetișă*.

Oaia cu urechi mari și late era denumită *ciulă*, iar cea cu coadă scurtă - ruptă sau nu - era numită *curtă*.

Caprele puteau fi deosebite mai ușor de către păcurari și proprietari, fiind și mai puține în turmă. Capra albă era numită în zonă *lușcă* sau *gâscă*, cea sură - *deușe*, cea roșcată - *roșie*, cea gri - *porumbă*, cea pestriță - *păstaie*, cea cu pete negre - *pățurnică*, cea neagră cu cap alb - *barză*. Capra fără coarne era numită *sută*.

Enumerând, la cerere, atributele *oii bune*, informatorii intervievați, fără excepție, au început cu cele care definesc “*oaia bună de lapte*”, dovadă că acordau prioritate exploataării lăptelui, iar selecția se făcea în funcție de această orientare.

Criteriile acestei selecții erau, peste tot, mărimea ugerului, forma și mărimea țâțelor, distanța dintre ele: “*Oaia bună trebe să aibă ujer mare, plin, să aibă țâțe mari, să fie largă-ntre țâțe. De miel, cum o întorci, o vezi că-i largă-ntre țâțe și o ții*”⁴⁰. Sau: “*Oaia să fie ujerată și cu țâțe mari*”⁴¹, “*... să aibă țâțe mândruțe, să fie largă-ntre țâțe*”⁴², “*... să aibă țâțe lungi, groase, să fie loc de-o palmă între țâțe*”⁴³, “*... să fie țâtoasă, largă-ntre țâțe, să fie slinu' mare și rotund*”⁴⁴, “*... să fie cătată la slin, să aibă țâțe mari și să fie largă-ntre țâțe*”⁴⁵. Sau: “*Oaia să alegé după pulpă, după țâțe. Care-i largă-ntre țâțe și țâțele-s mari, aceea-i bună de lapte*”⁴⁶.

Țâțele deosebit de mari, lungi, fac mulsul eficient, dar creează probleme mieilor mici, care sug cu greutate⁴⁷.

Era și este considerată importantă nu numai mărimea și poziția țâțelor, ci și forma lor: “*Să aibă pulpă mare, bună, să fie mai largă-ntre țâțe și țâțele să nu fie ca în formă de ovăz,*

ascuțite, să fie rotunde, groșute”⁴⁸.

Distanța mare între țâțe favorizează mulsul, iar mulsul complet stimulează secreția lactică și amână momentul înțărcațului. Tocmai de aceea, oile cu uger cărnos trebuiau evitate, pentru că nu puteau fi mulse bine și înțărcau repede: “*Să-i fie ugeru’ bun, să nu-i fie țâțele strâcate și să n-aibă carne în ujer multă. Să nu fie cârnoasă. Degeaba a ave ugeru’ mare, dacă-i cârnoasă. Ugeru’ după ce-ai gătat de muls trebe să fie gol, ca o piele*”⁴⁹. Oaia cu prea multă carne în uger era numită în Lăpuș *oaie sclinoasă* și în anumite sate era îndepărtată din turmă, deoarece mulsul ei era dificil și nu se putea efectua complet.

Randamentul dat după prima fătare hotăra dacă proprietarul păstra oaia, o vindea sau o *belea* (termen ce individualiza sacrificarea oii în Lăpuș, unde doar porcul și vițelul *să tăieu*). O *oaie bună de lapte* dă la măsuris cca. 800-1000 g. de lapte, cantitatea depinzând și de momentul *țârcotitului* (mulsul de egalizare, care precede măsurarea laptelui la începutul sezonului pastoral), iar una slabă - cca. 250 de g. O *capră bună* poate da la măsuris la fel de mult lapte ca șase oi slabe. Mărimea ugerului era socotită esențială în estimarea randamentului în lapte al unei capre.

Oaia bună de lapte era recomandată și de anumite trăsături ale feței, susțin informatorii: “*Zâcé păcurarii bătrâni că care-s urechioase, cu urechile mari, alea-s mai bune de lapte*”⁵⁰. Sau: “*Care-i urecheată, mare la urechi, acee-i bună de lapte*”⁵¹. Sau: “*Oaia urechioasă, lată la urechi, îi bună de lapte*”⁵². Sau: “*Oaia cu urechi mari, lăsate, îi bună de lapte*”⁵³. Sau: “*Oaia bună de lapte îi urechetă, cu urechi mari, ugeru’ mare, largă-ntre țâțe, lână faină. Să nu-i sâmțăști cioantele spatelui, grosuță la coadă*”⁵⁴.

În unele sate informatorii adaugă acestui semn distinctiv și forma deosebită a botului oii: “*Oile urechioase și cu flit încârligat is bune de lapte*”⁵⁵. Sau: “*Să aibă flitu’ lung, nu umflat, mare la urechi. De-i scurtuță la flit și umflată, nu-i bună de lapte*”⁵⁶. Și în Osoi, oi *bune de lapte* erau considerate cele care aveau bot lung și urechi late.

Alte aspecte ale feței oii denotau, conform informatorilor, sănătate sau boală. Oaia sănătoasă era “... *limpede la față și la ochi, nu are său pă ochi*”⁵⁷, seul *alboi* apărând sub pleoape doar la oile bolnave. Oaia sănătoasă avea “*lâna de pă obraz*” netedă, nu zbârlită (Dealul Mare)⁵⁸, avea *fața curată* (Fântânele)⁵⁹, era “*mare la urechi și holbată la ochi*” (Cupșeni)⁶⁰.

Abia în al doilea rând se referă informatorii la talia oii și la starea corpului său. Oaia bună era “... *mare, lungă, are chept fain și-i gre, să nu poată păcuraru’ s-o rădica pă după cap. Acee-i oaie*”⁶¹. Oaia trebuia să fie la corp “*mai rotundă, mai umflată*”, cârnoasă pe spate

și deasupra cozii (Frâncenii Boiului)⁶², ea trebuia să aibă spinarea lată, „să nu-i sâmfîcioantele (oasele)” (Măgoaja)⁶³, să fie “plină deasupra cozii și la umere”⁶⁴, să aibă spinarea dreaptă, nu gârbovă (Răzoare)⁶⁵, să fie “rotundă ca un butoi, plină” (Gâlgău pe Someș)⁶⁶. Din acest punct de vedere, păcurarul Hăran Vasile aprecia astfel oaia bună: “Când îi coada lată, i-așe, de tri jejete, și țapănă și pui mâna pă ea și joacă i-așe pielea cu carne cu tăt, pă spate, atunci îi oaia bună”.

Lâna oii țurcane trebuia să fie lungă până jos și întinsă, dreaptă (“... țurcana-i oaie făloasă la lână”⁶⁷) dar nu foarte aspră, deși unii informatori susțin că oile cu lână aspră sunt mai bune de lapte. “În lână să fie oaia deasă, nu rară, că îs oi în partea Lăpușului cu lână rară, slabă, le zăce țurcane de Lăpuș”⁶⁸. Oaia din lâna căreia poți smulge smocuri cu mâna nu era considerată sănătoasă.

Ținuta și comportamentul oii permit, conform informatorilor, evaluarea stării sale de sănătate și a temperamentului său: “Oaia bună îi zburdalnică, joacă, n-o poți prinde, dac-o prinzi te trânteste, dacă ești slab. Ea-i sătulă în veci, sănătoasă, be apă, să bate cu altele”⁶⁹. Ea trebuie “... să aibă călcătură aspră, iute”, dacă se leagănă în mers nu este sănătoasă⁷⁰. Oaia bună paște întruna, liniștită, când se satură stă locului, se odihnește. Oaia care paște pă sărite, umblând mereu, “n-are fire bună” și este tăiată, deși este sănătoasă (Măgoaja)⁷¹. Oaia bolnavă ține urechile în jos și rămâne în urma turmei. “Mielu’ să fie aspru, isteț, limpede la ochi”, să nu fie somnolent, precizează Poptelecan Ioan, din Zalha.

Caprele - consideră informatorii - sunt mai sănătoase decât oile și mai ușor de iernat, dar “îs blăstămate”: bat oile în turmele mixte, nu rămân la păscut alături de ele, sunt greu de păzit, iezii - jucăuși - se pierd ușor. Pe timp rece și ploios, caprele din staul intră între oi, “să să scutească de ploaie și de vânt”, dar pe timp frumos bat oile și trebuie, din acest motiv, să fie mulse întotdeauna primele.

Procesul de maturizare a oii este marcat de informatori prin termeni ce definesc etapele de vârstă. Animalul este numit *miel-mială* până la măsuriiș, până la Ispas, sau, mai frecvent, până toamna, la desfacerea turmei, fiind apoi numit *cârlan-cârlană* sau *noaten-noatenă* până în primăvara anului viitor, când intră în turmă ca *mior-mioară*. În general, termenul *mioară* era utilizat până la prima fătare, când era înlocuit cu cel de *oaie de un miel*, urmând *oaie de doi miei*, *de tri miei* etc., dar am întâlnit și cazuri în care oaia cu primul miel era numită în continuare *mioară*, iar oaia cu al doilea miel era numită *strămioară* (Sânmihaiu Almașului)⁷². În acest caz, masculul de un an era numit *mior*, cel de doi ani - *strămior*, abia la

începutul celui de-al treilea an, când monta (*mârlea*), fiind numit *berbece*. Existau și sate în care termenii *miel* și *mioară* erau singurii care defineau vârsta înainte de prima fătare.

Estimarea vârstei unei oi la cumpărare se făcea "*după gură*". Conform informatorilor, după căderea dinților de lapte mielului îi cresc doi dinți, în anul al doilea - încă doi, în anul al treilea - alți doi dinți, iar în anul al patrulea "*face și marginile*", adică îi mai cresc doi dinți și "*are gura încheietă*"⁷³. După al cincilea an dinții se răresc și se tocesc, starea lor permițând estimarea vârstei animalului. De la cinci ani "*oaia mere înapoi*", dar merită păstrată până la opt-nouă ani, cel mult până la zece ani, dacă îi rezistă dinții. Sunt menționate cazuri - rare - în care oi de zece ani - deși au dinții tociți până la gingii - mănâncă încă bine, nu slăbesc și fată, în timp ce altele au dinți lipsă de la opt ani, nu mai reușesc să mănânce suficient, slăbesc și nu mai dau lapte, trebuind sacrificate⁷⁴.

Oile negre bătrâne încăruneșc în jurul botului, iar cele albe bătrâne "*au creșuri pă față*". Cornutelor bătrâne le cad *tocurile* de pe coarne și le rămân doar *melcii*.

Caprele sunt "*mai trainice*", fiind productive până la 13-14 ani. *Iedul* este echivalentul mielului, iar *vătuiul* - echivalentul miorului.

Criteriile de selecție a câinilor de pază. Importanța câinilor de pază în stână era deosebită, consideră informatorii-păcurari: "*Cânele-i cel mai scump la oi. Un câne bun plăte cinci-șase bărbați*"⁷⁵. Păcurarul Poptelecan Ioan își descrie astfel cel mai bun câine de pază pe care l-a avut în întreaga sa carieră: "*Ala când s-o spăriet oaia-n staur o fost cu pticioarele pă leasă și s-o uitat în staur, că lupu' acolo-i? De ploua de curg, scurma lângă leasă și să culca acolo, în țărna cee, lângă leasă, nu meré să s-ascundă nicări. Și când auzé un clopot că s-o clătit, o' s-o smăcit on pic, era roată p'îngă staur, să vadă ce-i acolo*".

Conform informatorilor-păcurari, câinele bun miroase mereu în vânt, nu doarme noaptea, "*bate (latră) la lup*", rar și lung, urlat, iar când lupul apare se repede la el cu curaj, nu latră doar de departe⁷⁶. Câinele trebuie să fie *aspru*, nu leneș, un câine bun antrenându-i și pe ceilalți câini de la stână, mai puțin înzestrați: "*Dacă ai un câne bun la turmă, după-acela tăți să-nvață*"⁷⁷.

Cățelei erau selecționați de la cățele și câini cu anumite date fizice. Câinii maturi trebuia să fie albi: "*Alb să fie, că de câne alb nu să tem oile*"⁷⁸. Sau: "*Să fie albu o' tărcat, să aibă coloare de câne, că negru nu-i bine. Noaptea mere p'ângă staur și să tem oile de el*"⁷⁹. Sau: "*Dacă-i alb, noaptea-l vezi mai repide*"⁸⁰.

Adolf Schmidl, care a făcut cercetări în Munții Bihorului la 1863, remarcă și el faptul că a întâlnit la românii de acolo, aflați "*la colibe*", doar varietatea albă a rasei Marele Pommer

(*Canis familiaris villaticus pomeranis*), o rasă de câini puternici și curajoși, capabili să apere turmele contra ursului⁸¹. Deși descrierea lui se referea doar la culoare și la talie, identificăm multe asemănări cu câinele de stână din zona cercetată de noi, în special cu cel din Lăpuș, unde pot fi întâlnite și azi multe exemplare deosebit de frumoase.

Alături de câinii complet albi, erau acceptați la stână și cei pătați (*tărcați*) pe fond alb: “*Câinii tărcați, albi cu tărcături galbine, îs mai verinoși, mai îndrăzneți. Trebe să fie mari la cap, să fie așe, mustețoși și cu labe așe, cum îi mâna me, și să aibă lână mare. Să aibă flit scurt și ceriu gurii negru*”⁸². Standardele rasei se conturează treptat, din relatările informatorilor. Câinii de stână trebuiau să fie “... *albi, păroși, mari*”⁸³, “*albi, codoși, păroși, pot sta-n omăt să doarmă în omăt*”⁸⁴, “*albi, păroși ca o oaie, mari, groși la flit, lăboși la pticioare*”⁸⁵, “*albi o' pestriți, flocoși, pieptoși, groși, cu labe mari, flit gros*”⁸⁶ “*soi de câne mare, plin, flit gros, mare la labe*”⁸⁷.

În întreaga zonă se practica schimbarea - prin tăiere - a formei urechilor și cozii. La vârsta de două-trei luni “... *li se ciunta din urechi și din coadă*”. Urechile clăpăuge pierdeau prin tăiere o parte din pavilion pentru că: “*Dacă doarme (câinele) n-aude așe bine, dacă nu-s tăiete*”⁸⁸. Păcurarul care ciunta urechile nu trebuia să taie din pavilion prea mult, pentru a nu-i ploua câinelui în urechi, “... *c-acela surzește iute și bătrânește devreme*”⁸⁹. Tocmai din acest motiv, unii păcurari ajustau doar o ureche, iar alții, mai puțini, nu practicau ajustarea. Mult mai frecventă era *ciuntarea* (scurtarea) cozii, motivată prin primejdia pe care o constituia coada lungă pentru câine în cursul luptei cu lupul.

Castrarea masculilor era răspândită în zonă, dar nu era generală. Cei care castrau câinele la vârsta de un an urmăreau reținerea lui la stână în perioadele de împerechere: “*Când ți-i lumea mai dragă te lasă și să duce la cățele, da' dacă-i jugănit stă acoale*”⁹⁰. Păcurarii erau conștienți de faptul că masculii pierd, astfel, o parte din calități, dar unii considerau suportabil acest neajuns (“*Nu-s așe aspri, da' cu cât îi ajutam noi erau buni*”⁹¹), pe când alții îl respingeau: “*Zăceu păcurarii vechi că dacă îl jugănesc îi mai moale, nu-i așe tare, i se moaie sângele și îl strâci*”⁹². Castrarea se putea evita fie ținând o cățea la staur, legată în perioada de împerechere, mai ales că se spunea despre cățele “*că-s mai sâmfitoare, mai hiretice*”⁹³, fie legând câinii în perioada când “*să cățalesc*”.

Câinii de pază erau selectați dintre cățelei obținuți prin împerecherea unor animale cu caracteristicile descrise: “*Țânem cățe numa' de soi de-acela și câne numa' de soi de-acela și numa' tăt cu ei să-nvăle*”⁹⁴. Se păstrau doar doi-trei cățelei dintre cei fâțați, selectați după criteriile menționate: “*De cățăl să fie mare la labe, cu flitu' mare, c-api să face câne mare*”⁹⁵.

Sau: “*Ciolobănos (ciolănos) la pticioare, plin la față, mare, inimos*”⁹⁶. Sau: “*Păru’ mare, bot bătucit (scurt), labele mari*”⁹⁷. Sau: “*Să fie păros, lănos, ciolobănos la pticioare. Cei mai tari câni au la pticior, aci, piteni, acia-s buni*”⁹⁸. Sau: “*Îl ții pă cel mai lăbos, cu bot gros, cu musteți*”⁹⁹.

Temperamentul cățelului era și el un criteriu de selecție: “*Cățălu’ care videi că să țâpă (se repede) de mic, ala-l lăσαι. Ala-i mai aspru, mai curajos, mai firetic*”¹⁰⁰. Cățelei cu nas roșu erau considerați mai agresivi, la fel cei ce lătrau gros și cei ce mâncau repede și îi băteau pe ceilalți când primeau toți mâncare. Pe alocuri se alegea primul cățel readus de cățea în vechiul culcuș, după ce stăpânul mutase intenționat cățelei în altă parte¹⁰¹.

În funcție de mărimea turmei, la stână se țineau doi-patru câini de pază. Ei purtau la gât *zgardă cu colți* și *butan* sau *lemn*, pentru a fi împiedicați să braconeze.

Mâncarea lor obișnuită era cea menționată și de Schmidl: zer și spălătură din gălețile de muls, în care se punea, în zona cercetată de noi, și făină de porumb (“*cir de farină de mălai cu zăr*”) sau tărâțe. În Lăpuș li se fierbea și bostan, iar în Meseș proprietarul laptelui aducea de acasă, pentru câini, resturi de mâncare gătită. Toamna, când noaptea este lungă, câinii erau hrăniți mai bine, la turmele mixte, de oi și capre dându-li-se din laptele muls de la acestea după încheierea ultimului *rând de lapte*. Iarna, la căsoi sau la colibă, în hotarul satului, departe de sat, câinii primeau - într-un *halău* monoxil - două mâncări calde pe zi, dimineața și seara, constând din bostan fiert, făină de mălai, tărâțe și resturi de mâncare gătită.

Numele de câini frecvent întâlnite la stănilile din zonă erau, în ordinea frecvenței, Bujor și Ursu, urmate de Bodri, Burcuș, Bonțu, Turcu, Cioban, Bălaș, Haiduc, Muscu, Livan (cu urechi roșii), Tarcău (tărcat), Jușcă și Labișcă (pentru cățele, numite, în zona Meseș, și *gude*).

Calitățile câinelui de pază erau valorificate optim doar prin buna cunoaștere a comportamentului său caracteristic de către păcurar. Câinele “... *la care-i pute lupu*” de la distanță va lătra la început rar, adulmecând în vânt, apoi tot mai întărat, pe măsură ce fiara se apropie, apoi “... *își borzoaie coama*” și “*să țâpă*” în direcția lui¹⁰². În apropierea staulului “... *cânele bate pă lup rar și îndesat, pă loc, că să teme*”¹⁰³ iar “... *pă om să țâpă altfel, bate des*”¹⁰⁴.

Câinii mari erau folosiți doar pentru pază, fiind dresați să însoțească turma permanent, în față, în spate și pe margini. Ei puteau fi dresați și să *abată* (să manevreze) oile, dar erau periculoși, deoarece le și mușcau.

Pentru *abătut* au fost folosiți în zonă, după al doilea război mondial, *cățaii de întors* sau *câinii de abătut*, aduși aici “*din Sălaj*”, “*de la Ungaria*”, ori “*din Banat*”, fie de C.A.P.-

uri, fie de păcurari profesioniști. Acești câini erau mici, negri, cârlionțați, de rasă Puli și descind din câinii spanioli pătrunși în Europa Centrală o dată cu rasa de oi Merinos¹⁰⁵, în secolul al XVIII-lea. Sunt deosebit de apreciați de păcurari, introducerea lor permițând renunțarea la *ciorâng* (strungar), deoarece ei manevrează turma în orice direcție, la ordin, și „*dau oile în strungă*”. Culoarea lor neagră nu este întâmplătoare, ci obținută - cândva - în urma selecției, vizându-se tocmai sperierea oilor (în majoritate albe în vestul european, axat pe utilizarea lânii vopsite), în vederea unei manevrări lesnicioase.

Comportamentul lupilor a fost și el observat atent de către generații de păcurari, remarcându-se de către informatori faptul că aceste animale atacă vara mai rar, în general pe „*vreme gre*”, cu ploaie, după înserare. Lupul se apropie târâș de staul, sare înăuntru, ia oaia „*de stinare*” sau „*de grumaz*” și sare cu ea peste leasă, sau - dacă este prea grea - o aruncă întâi peste leasă, sare după ea, o ridică, o târâște la cca. 30 m. de staul, îi „*revarsă mațele*” dintr-o mușcătură, s-o ușureze, și o târâște mai departe.

Dacă atacă în haită de cinci-șase capete, lupii nu pot fi opriți, dacă lupul este singuratic se mulțumește deseori - dacă este surprins - cu devorarea, în fugă, a măruntaielor, fiind alungat de câini și de păcurar¹⁰⁶.

Lupul folosește uneori terenul pentru a pătrunde în staul: „*Când mi-o dus mie oaia din staur, știi cum o dus? O fost lesele pă dâmburi și-o fost și o groapă su' una. El o prins oaia și o tras pă su' leasă*”¹⁰⁷.

Inteligent, lupul preferă mieii oilor: „*Lupu' când poate alege, alege mieii, api tăt pă care-s mai buni îi alege*”¹⁰⁸.

Alteori, lupii intrați în staul determinau oile speriate să „*îmburde* (răstoarne) *lesele*”, sau doi dintre ei luau o oaie și o loveau în leasă: „*Încorda leasa și o îmburda*”¹⁰⁹.

Colaborarea dintre membrii haitei este subliniată de păcurari, care descriu purtarea prăzii de către doi lupi ce alergau alături, unul ținând-o de gât și altul de un picior din spate. La iernările din hotar, haitele de lupi atacau în special în decembrie, în sezonul de împerechere. Ele erau compuse din lupi maturi și lupi tineri, care rămâneau un timp alături de cei bătrâni.

Nu lipsește din unele relatări o notă de admirație pentru forța acestui animal: „*Tri lețuri o rupt (lupul) din leasă. Doi bărbați prind de-o oaie să o tragă și n-o pot rupe. Lupu' când o prins într-atâta i-o fost, mațele din ea-s afară, o rupt de-aci tătă. Și tri lețuri, doară le prinzi aci-n jerunte și nu-i pute rupe un leț de acela, da' el o rupt tri, c-o tras oaia pân lețuri ș-o rupt și lețurile*”¹¹⁰.

Lupul are însă și puncte vulnerabile: “*Lupu’ trebe lovit cu bota păstă șele, că p-acolea-i lupu’ slab, în cap n-ai ce-i da*”¹¹¹. O asemenea lovitură poate să-i fie fatală, rupându-i “*șira stinării*”.

Culegerea și valorificarea informațiilor de teren referitoare la cunoștințele tehnice țărănești ni se pare o prioritate majoră, deoarece ultimii deținători ai acestor date - deja fragmentare - dispar. Acest pericol este deosebit de mare în special în domeniul creșterii oilor în **sistem local-agricol**, deoarece aici se poate constata, după 1980 (în zona cercetată de noi, cel puțin), o deprofesionalizare treptată a *păcurarilor*, înlocuiți în proporție îngrijorătoare, în absența forței de muncă calificate, cu băiețandri cu handicaturi fizice sau psihice ușoare, care îi împiedicau să lucreze la oraș, sau chiar cu elemente declasate, cu experiență minimă în domeniu (alcoolici notorii, în multe cazuri). Pierderea informațiilor tehnice din cauza dispariției veritabililor profesioniști este cu atât mai regretabilă cu cât diversele soluții tehnice din cadrul **sistemului local-agricol** de creștere a oilor erau generate deseori de conjuncturi microzonale particulare, apărute printr-o anumită îmbinare de factori pedologici, microclimatici, de relief, botanici și organizatorici (ținând de modul de utilizare comunitară a hotarului satului respectiv sau a hotarelor unui grup de sate vecine). Identificarea acestor soluții tehnice particulare evidențiază ingeniozitatea păcurarilor profesioniști, capabili să jongleze eficient cu termenii ecuației eco-economice și sociale locale. Asemenea soluții locale îmbogățesc repertoriul tehnic național al domeniului, nuanțând imaginea-șablon a „păstorului tradițional”, prizonier al mediului natural, al ciclicității anotimpurilor și al „tradiției”.

RÉSUMÉ

Contributions a la connaissance des techniques pastorales, utilisees dans les villages de la Transylvanie du nord entre 1900-1962

L’ouvrage présente des informations concernant les techniques d’herbage et les techniques de sélection du bétail, techniques employées conséquemment en 86 villages roumains du Nord de la Transylvanie jusqu’à l’année de la collectivisation de l’agriculture (1962).

Dans ces villages on élevait le bétail sur le pâturage commun et on le faisait hiverner dans les fermes, le système d’élevage était donc celui qu’on appelle “local-agricol”.

Les données présentées, enregistrées sur le terrain, ont été recueillies par l'auteur entre 1979-1997 et elles ne se rapportent qu'à l'élevage des moutons dans le système mentionné.

Les informations sur l'herbage des moutons dans l'intervalle avril - novembre de chaque année se rapportent au déplacement du troupeau (la position des bergers, le rythme d'avancement optimal, le rôle des cloches, de la musique de flûte de berger, des chiens) et aux techniques d'utilisation du pâturage au printemps, en été, en automne (l'herbage par étapes, la manière d'herbage des collines et des vallées, la manière d'herbage dans la forêt, sur les terrains récoltés, la manière d'herbage pendant les journées pluvieuses, torrides, ou pendant les journées où le vent froid souffle puissamment, etc).

L'auteur présente ensuite les techniques de sélection des moutons et des chiens qui les gardent, en en détaillant les critères de sélection.

Les brebis de race locale, "turcana" étaient sélectionnées en tout premier lieu pour qu'elles donnassent plus de lait, la production de laine et de viande étant sur un plan second. On préservait les agneaux des brebis qui donnaient une grande production de lait, des brebis aux grands pis et mamelles, au long museau courbe, aux grandes oreilles, au corps "rond" et plein, au dos droit et charnu, au lainage dru et au tempérament vivace.

Les chiens de race locale, qui gardaient le troupeau de moutons devaient être blancs ou tachés, de grosse taille, aux pattes aussi grosses que possible, au poil long et dru, au museau court, gros et poilu, au tempérament vivace et agressif. On mentionne aussi les procédés d'obtention de ces caractéristiques.

L'auteur a eu en vue la sauvegarde de ces informations techniques au caractère local, les 20 dernières années on a engagé dans les villages, pour la surveillance des troupeaux, un nombre toujours plus grand de bergers improvisés, dépourvus de l'expérience des professionnels âgés qui disparaissent petit à petit et, avec eux, les connaissances empiriques séculaires qu'ils possèdent.

Note

¹ Inf. Sima Augustin, n. 1917, Drăghia

² Inf. Iuga Grigore, n. 1929, Dobric

³ Inf. Costea Alexandru, n. 1930, Cernuc

⁴ Inf. Hereș Ion, n. 1936, Costeni

⁵ Idem

⁶ Inf. Hosu Ioan, n. 1933, Călăcea

- ⁷ Inf. Borbel Vasile, n. 1922, Sâncraiu Almașului
- ⁸ Inf. Iuga Grigore, n. 1929, Dobric⁹ Inf. Bot Gavrilă, n. 1927, Baba
- ⁹ Inf. Bot Gavrilă, n. 1927, Baba
- ¹⁰ Inf. Iuga Grigore, n. 1929, Dobric
- ¹¹ Șt. Meteș, *Păstori ardeleni în principatele române*, Arad 1925, p. 10
- ¹² Inf. Sălăjean Teodor, n. 1891, Treznea¹³ Inf. Prodan Vasile n. 1922, Bezded
- ¹⁴ Idem
- ¹⁵ Inf. Iuga Grigore, n. 1929, Dobric
- ¹⁶ Țățoc Ioan, n. 1924, Răzoare¹⁷ Inf. Sima Căprian, n. 1928, Valea Lungă
- ¹⁸ Inf. Maxim Teodor, n. 1932, Răstolțu Mare
- ¹⁹ Micu Simion, n. 1922, Vărai
- ²⁰ Inf. Maxim Teodor, n. 1932, Răstolțu Mare
- ²¹ Inf. Matei Pavel, 1919, Cernuc
- ²² Inf. Costea Alexandru, n. 1930, Cernuc
- ²³ Inf. Iuga Grigore, n. 1929, Dobric
- ²⁴ Inf. Poptelecan Ioan, n. 1934, Zalha
- ²⁵ Inf. Micu Simion, n. 1922, Vărai
- ²⁶ Hăran Vasile, n. 1934, Sânmihaiu Almașului²⁶ Inf. Sima Căprian, n. 1928, Valea Lungă
- ²⁷ Inf. Coste Vasile, n. 1912, Gostila
- ²⁸ Inf. Sur Gherasim, n. 1918, Bodia
- ²⁹ Inf. Poptelecan Ioan, n. 1934, Zalha
- ³⁰ Inf. Micu Simion, n. 1922, Vărai
- ³¹ Inf. Iuga Grigore, n. 1929, Dobric
- ³² Coste Vasile, n. 1913, Gostila
- ³³ Inf. Goja Gavril, n. 1909, Măgoaja
- ³⁴ Inf. Borbel Vasile, n. 1922, Sâncraiu Almașului
- ³⁵ Inf. Matei Pavel, n. 1919, Cernuc
- ³⁶ Hăran Vasile, n. 1934, Sânmihaiu Almașului
- ³⁷ Centea Vasile, n. 1924, Gâlgău pe Someș
- ³⁸ Inf. David Eleonora, n. 1899, Iaz
- ³⁹ Inf. Iuga Grigore, n. 1929, Dobric
- ⁴⁰ Inf. Sima Căprian, n. 1928, Valea Lungă
- ⁴¹ Inf. Chifor Valer, n. 1911, Boiu Mare

- ⁴² Inf. Poptelecan Ioan, n. 1934, Zalha
- ⁴³ Inf. Petric Vasile, n. 1919, Hășmaș
- ⁴⁴ Inf. Griguță Teodor, n. 1919, Stoiceni
- ⁴⁵ Inf. Buda Vasile, n. 1915, Ungureni
- ⁴⁶ Inf. Buda Vasile, n. 1933, Cupșeni
- ⁴⁷ Inf. Cupșa Teodor, n. 1914 Măgoaja⁴⁸ Inf. Centea Vasile, n. 1924, Gâlgău pe Someș
- ⁴⁹ Hăran Vasile, n. 1924, Sânmihaiu Almașului
- ⁵⁰ Inf. Matei Pavel, n. 1919, Cernuc
- ⁵¹ Inf. Buda Vasile, n. 1930, Cupșeni
- ⁵² Inf. Pop Teodor, n. 1923, Hășmaș
- ⁵³ Inf. Prodan Gavrilă, n. 1922, Bezded
- ⁵⁴ Inf. Bot Victor, n. 1919 Baba
- ⁵⁵ Inf. Tira Gavril, n. 1919, Costeni
- ⁵⁶ Inf. Sima Căprian, n. 1928, Valea Lungă
- ⁵⁷ Bot Gavrilă, n. 1907, Baba
- ⁵⁸ Inf. Stanciu Gavril, 1929, Dealu-Mare
- ⁵⁹ Inf. Grad Trifan, n. 1929, Fântânele
- ⁶⁰ Inf. Filip Teodor, n. 1909, Cupșeni
- ⁶¹ Țâțoc Ioan, n. 1924, Răzoare
- ⁶² Inf. Hosu Ioan, 1911, Frâncenii Boiului
- ⁶³ Inf. Goja Gavril, 1909, Măgoaja
- ⁶⁴ Inf. Borbel Vasile, n. 1922, Sâncraiu Almașului
- ⁶⁵ Inf. Man Ioan, n. 1906, Răzoare
- ⁶⁶ Inf. Centea Vasile, 1924, Gâlgău pe Someș
- ⁶⁷ Inf. Hereș Ioan, n. 1936, Costeni
- ⁶⁸ Inf. Centea Vasile, n. 1924, Gâlgău pe Someș
- ⁶⁹ Inf. Hăran Vasile, n. 1934, Sânmihaiu Almașului
- ⁷⁰ Inf. Poptelecan Ioan, n. 1934, Zalha
- ⁷¹ Inf. Cupșa Teodor, n. 1914, Măgoaja
- ⁷² Inf. Hăran Vasile, n. 1934, Sânmihaiu Almașului
- ⁷³ Vezi și Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului românilor din Albania*, în *Grai și Suflet*, IV, 1929
- ⁷⁴ Inf. Mureșan Gavril, n. 1911, Poiana Blenchii

- ⁷⁵ Inf. Iuga Grigore, n. 1929, Dobric
- ⁷⁶ Inf. Buda Vasile, n. 1915, Ungureni
- ⁷⁷ Inf. Buda Vasile, n. 1930, Cupșeni
- ⁷⁸ Bălan Ioan, n. 1925, Șimișna
- ⁷⁹ Inf. Sima Căprian, n. 1928, Valea Lungă
- ⁸⁰ Inf. Costea Alexandru, n. 1930, Cernuc
- ⁸¹ A. Schmidl, *Das Bihargebirge*, Wien, 1863, p. 108
- ⁸² Inf. Hăran Vasile, n. 1934, Sânmihaiu Almașului
- ⁸³ Inf. Iuga Grigore, n. 1929, Dobric
- ⁸⁴ Inf. Buda Vasile, n. 1915, Ungureni
- ⁸⁵ Inf. Filip Teodor, 1909, Cupșeni
- ⁸⁶ Inf. Nichita Augustin, n. 1910, Vălenii Lăpușului
- ⁸⁷ Inf. Bot Gavrilă, 1907, Baba
- ⁸⁸ Inf. Buda Vasile, n. 1915, Ungureni
- ⁸⁹ Idem
- ⁹⁰ Inf. Hăran Vasile, n. 1934, Sânmihaiu Almașului
- ⁹¹ Inf. Matei Pavel, n. 1919, Cernuc
- ⁹² Inf. Costea Alexandru, n. 1930, Cernuc
- ⁹³ Idem
- ⁹⁴ Inf. Centea Vasile, 1924, Gâlgău pe Someș
- ⁹⁵ Inf. Sima Căprian, n. 1928, Valea Lungă
- ⁹⁶ Inf. Pop Teodor, n. 1923, Hășmaș
- ⁹⁷ Inf. Mânzat Pavel, n. 1931, Osoi
- ⁹⁸ Inf. Matei Pavel, n. 1919, cernuc
- ⁹⁹ Inf. Conțiș Vasile, n. 1917, Poiana Blenchii
- ¹⁰⁰ Inf. Centea Vasile, n. 1924, Gâlgău pe Someș
- ¹⁰¹ Inf. Goja Gavril, n. 1909, Măgoaja
- ¹⁰² Idem
- ¹⁰³ Inf. Rus Ambrozie, n. 1906, Poiana Blenchii
- ¹⁰⁴ Inf. Sima Căprian, n. 1928, Valea Lungă
- ¹⁰⁵ I. Balogh, *Formen der extensiven Viehhaltung auf den Puszten von Debrecen, în Viehzucht und Hirtenleben in Ostmitteleuropa*, Budapest, 1961, p. 484
- ¹⁰⁶ Inf. Crișan Ioan, n. 1907, Stârciu

¹⁰⁷ Inf. Blenche Alexandru, n. 1907, Fălcușa

¹⁰⁸ Inf. Centea Vasile, n. 1924, Gâlgău pe Someș

¹⁰⁹ Inf. Borbel vasile, n. 1922, Sâncraiu Almașului

¹¹⁰ Inf. Centea Vasile, n. 1924, Gâlgău pe Someș

¹¹¹ Inf. Buda Vasile, n. 1915, Ungureni